

Wacław Lewandowski

Janina Kościałkowska (1915-2004)

Archiwum Emigracji : studia, szkice, dokumenty 1-2 (7-8), 301-302

2006

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JANINA KOŚCIAŁKOWSKA (1915–2004)

Urodziła się 27 marca 1915 r. we Lwowie, jako córka Jana Węgrzyńskiego, adwokata i wicedyrektora Banku Hipotecznego i Marii z Szeligowskich. Do gimnazjum uczęszczała w Jasle, tam uzyskała maturę w 1933 r. Studiowała we lwowskim Państwowym Instytucie Sztuk Plastycznych, w latach 1935–1939, na wydziałach malarskim i tekstylnym. W 1939, gdy wojska sowieckie zajęły Lwów, podała się za robotnicę i zgłosiła do pracy w fabryce włókienniczej. Otrzymała jednak wezwanie do podjęcia pracy w redakcji „Czerwonego Sztandaru”, ale zdecydowała się nie respektować tego nakazu i zaczęła ukrywać się we Lwowie, by uniknąć represji, a zwłaszcza zagrażającej jej deportacji. W grudniu 1940 r. udało jej się wyjechać z rodzinnego miasta pod okupację niemiecką. Władze niemieckie skierowały ją do Weimaru, do pracy przymusowej. Korzystając z pomocy Stanisława E. Nahlika, attaché Poselstwa RP w Bernie, uzyskała dokumenty szwajcarskie i zgodę na opuszczenie Niemiec. W maju 1941 przybyła do Berna, w tym samym roku wyszła za mąż za Nahlika i odtąd, uzyskawszy status małżonki dyplomaty, mogła się poświęcić działalności społecznej na rzecz Polaków przebywających w Szwajcarii, zwłaszcza internowanych żołnierzy 2. Dywizji Strzelców Pieszych. Prowadziła teatr objazdowy, działała w zarządzie Towarzystwa Polskiego.

Jako pisarka debiutowała opowiadaniem, osnutym na tle wspomnień z Niemiec, ogłoszonym pod pseudonimem Ina Wadwicz we „Wiadomościach Polskich” w 1942 r. W maju 1945 przeniosła się do Londynu, w tym samym roku rozeszła się z mężem, nie akceptując jego decyzji podporządkowania się władzom warszawskim i powrotu do kraju. Związała się z Decorative Arts Studio Ltd., zajęła się malowaniem porcelany oraz projektowaniem druków reklamowych.

W 1948 r. wyszła za mąż za Waclawa Zyndram-Kościółkowskiego i wraz z mężem osiedliła się w Laloubère w Wysokich Pirenejach we Francji. Otworzyła tam własną pracownię dekoracyjną, specjalizowała się w ręcznym malowaniu porcelany. W 1949 została członkinią ZPPnO. Współpracowała z „Wiadomościami”, „Życiem”, „Tygodniem Polskim”, „Ostatnimi Wiadomościami” (Mannheim) i dziennikiem „La Nouvelle République des Pyrénées”, wychodzącym w Tarbes, dla którego pisała opowiadania po francusku, pod pseudonimem Jibe. W 1991 r. została członkinią Stowarzyszenia Pisarzy Polskich.

Przez lata jej specjalnością literacką były powieści w odcinkach, pisane dla emigracyjnych czasopism, często pod pseudonimem Jan Szeliga. Poruszała w nich tematykę współczesną, łącząc poetykę powieści popularnej (kryminalnej) z tematami i artystycznymi rozwiązaniami właściwymi literaturze wysokiej.

Najważniejszymi literackimi dokonaniem Kościółkowskiej stały się jednak dwie najpóźniej napisane powieści: *Lódź bukowa* (Londyn 1988; Wrocław 1992; przekł. angielski A. Mariańskiej Londyn 1993) oraz *Bih me!* (Warszawa 2000). Pierwsza z nich, która przyniosła autorce nagrodę londyńskich „Wiadomości”, jest *quasi*-pamiętnikiem, łączącym narrację wspomnieniową z kreacjami światów fikcyjnych. Bogaty w aluzje literackie utwór chętnie operuje cytatem i kryptocyta-tem, stylizacyjnymi nawiązaniem do staropolszczyzny oraz regionalnych i żargonowych odmian polszczyzny współczesnej. Język jest tu „gesty”, programowo „literacki” i „nieprzejrzysty”. *Lódź bukowa* jest artystyczną „autobiografią” Drugiej Emigracji, narrator utożsamia się bowiem z emigracyjną społecznością, zacierając granicę między doświadczeniem indywidualnym a zbiorowym. Skomplikowana struktura czasowa powieści, na pozór będącej zapisem wspomnień z pierwszych lat wygnańczego bytowania w Londynie, umożliwia narracji objęcie wieloletniego procesu kształtowania się i duchowego dojrzewania Drugiej Emigracji, od zakończenia wojny po lata 80. XX wieku i napływ fali „nowych uchodźców” spod znaku „Solidarności”. Wydarzenia z różnych lat trwają tu jednocześnie, uświadamiając że jedyną współczesnością w pełni dostępną świadomości wygnańczej jest terażniejszość wspomnień; świat nierzeczywisty, kreowany przez umysł redukują-

cy swą aktywność do funkcji pamięci. Utwór jest udaną analizą literacką psychologii zbiorowej emigracyjnej społeczności.

Ukończona w 1988 r. powieść *Bih me!* ukazuje tę samą zbiorowość w świecie odmienionym po przemianach politycznych roku 1989 i lat 90. XX wieku. Weteranów Drugiej Emigracji łączy tu poczucie goryczy, a nawet odrzucenia. Czują się oni odrzuceni przez nową Polskę. Do kraju tęsknią, ale i lękają się go odwiedzać, wiedząc że III RP jest państwem niepodobnym do utraconej ojczyzny, której przez lata starali się służyć. Pisarka ukazała powieściowe postaci z dużym dystansem, nie szczędząc ironii, często podkreślając anachroniczność ich sądów i naiwność wyobrażeń. Jednak ten dystans jest również autodystansem, ironia — autoironią, bowiem poczucie wspólnoty narratora z opisywanym środowiskiem jest wyraźnie uwidocznione. Kompozycję utworu wyznacza porządek nawiązań do *Rozmów polskich latem 1983* J. M. Rymkiewicza.

Prócz powieści Kościałkowska pisywała też utwory dramatyczne — większość z nich nie doczekała się jednak publikacji. Po roku 1989 pisarka nawiązała żywy kontakt z instytucjami krajowymi, także z Archiwum Emigracji, odwiedzała Toruń, przy okazji odwiedzin rodziny w kraju.

Janina Kościałkowska zmarła w Laloubère 23 lipca 2004 r.

Wacław Lewandowski (Toruń)